

**UNIVERSITATEA “BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE STUDII EUROPENE
ȘCOALA DOCTORALĂ „PARADIGMA EUROPEANĂ”**

REZUMAT AL TEZEI DE DOCTORAT

Influența Africii de Sud în procesele democratice din Zimbabwe, 1994 -2014

*(South Africa’s influence in the democracy-related processes taking place in
Zimbabwe, 1994 – 2014)*

PhD coordinator:
Conf. Dr. Habil. Sergiu Mișcoiu

PhD candidate:
Dan Petrica

Conținut

1. Introduction	5
1.1. Methodology	11
2. Background of South Africa and Zimbabwe.....	16
2.1. South Africa	16
2.2. Zimbabwe.....	20
2.3. A discourse theory account of the initial democratization efforts of the two states ..	25
2.3.1. Introduction.....	25
2.3.2. Discourse Theory – Short Presentation.....	27
2.3.3. The discursive background	29
2.3.4. The hegemonic struggle.....	31
2.3.5. Social antagonism	35
2.3.6. The Dislocation of Dominant Discourses	39
2.3.7. The split subject	40
2.3.8. Conclusive remarks.....	41
3. Theoretical Framework.....	43
3.1. Democratization and consolidation	43
3.2. How states exert influence on other states. Short framework on conditionality	52
3.3. Diplomacy	60
3.3.1. International Organizations, Summits and Conferences.....	61
3.3.2. Economic diplomacy	64
4. Quiet Diplomacy.....	74
4.1. Mandela and the birth of quiet diplomacy	75
4.2. Mbeki – a continuator of quiet diplomatic behaviour	81
4.3. Reasons behind Pretoria’s chosen behaviour towards Harare	87
4.4. Movements with blood ties turned parties	90

4.5. Conclusive remarks	99
5. Civil Society: stakeholders and beneficiaries of democracy	101
5.1. Church denominations – a significant part of Civil Society	109
5.2. COSATU	115
5.3. Other Non-Governmental Organizations	120
5.4. Conclusive remarks	124
6. Economic Diplomacy.....	127
6.1. Crisis preamble and crisis development – states choosing paths	127
6.2. The business sector and policy-making	142
6.3. Stabilizing regional markets.....	144
6.4. Conclusive remarks	146
7. International Governmental Organizations.....	149
7.1. The Commonwealth of Nations	149
7.2. The New Partnership for Africa’s Development.....	168
7.3. The Southern African Development Community	177
7.3.1. SADC facilitator – South Africa mediator.....	177
7.3.2. The SADC Tribunal	193
7.4. Conclusive remarks	195
8. Conclusions.....	200
9. Post Scriptum.....	206
Bibliography	210

Cuvinte cheie: *democratizare, relații internaționale, diplomație, organizații internaționale, societate civilă, Zimbabwe, Africa de Sud*

1. Introducere

Democratizarea în genere și consolidarea democratică în mod particular dau naștere unor procese complexe, caracterizate prin succesiunea unor stagii de accelerare, stagnare și regres. Alocându-ne perioadă de timp suficient de generoasă, putem observa cum aceste stagii se manifestă în orice societate, deși durata și ordinea lor variază în funcție de particularitățile respectivului spațiu.

Am observat că în ultimele decade, majoritatea statelor din sudul Africii demonstrează o apetență spre un model democratic promovat și perpetuat în principal de către Africa de Sud; făcând precizarea că unii actori statali sunt mai evazivi decât alții din acest punct de vedere. Decizia noastră de a ne axa cercetarea pe Zimbabwe a survenit în urma unei analize incipiente, realizând că statul anterior menționat este un caz particular, măcinat de tensiuni pro și antidemocratice vizibile cu ochiul liber. Așadar, ne-am propus ca obiectiv principal să analizăm *în ce măsură Africa de Sud*, ca hegemon regional, prin diversele sale entități (aparatură de stat, sector privat și societate civilă) *a influențat actorii politici din Zimbabwe* – fie în mod direct, fie mediat - *dând astfel naștere unor procese conexe democratizării*. În cercetarea noastră, am decis să ne axăm atât pe *actorii*, cât și pe *procesele* relevante. Cercetarea în sine se află la intersecția a două teme majore ale științelor politice: procesele democratice și relațiile interstatale; având un areal larg de subteme dintre care amintim: drepturi și libertăți ale cetățeanului, condiționalitate, suveranitate, diplomație și politică externă, partidism, colonialism, diviziune pe bază de rasă, etc.

Pornind de la premisa că în Europa de Est apetența pentru subiecte ce au în centru țări africane este limitată, în pofida unei serii întregi de similitudini între cele două regiuni, am decis să încercăm a deconstrui relațiile ce stau la baza comportamentului actorilor din Zimbabwe în raport cu procesele de democratizare, dintr-o perspectivă nouă și obiectivă.

Limita temporală pe care ne-am impus-o este de două decade. Punctul de început îl constituie anul 1994, moment în care are loc colapsul regimului de apartheid din Africa de Sud și începutul unei guvernări reprezentative pentru majoritatea populației, iar 2014 a fost ales ca limită superioară pentru a putea privi în ansamblu evenimentele de interes, fără a fi tributari unui senzaționalism ce decurge din încercarea de a sonda subiecte în plină desfășurare.

Din punct de vedere metodologic, în realizarea studiului longitudinal, nu ne-am limitat la un singur tip de design al cercetării, folosind *cercetarea descriptivă*, cea *comparativă* și cea *istorică sau interpretativă*. Lucrarea depinde de analiza secundară de date, o tehnică hibridă (concomitent cantitativă și calitativă); ca atare am utilizat de un întreg compendiu de surse: cărți, articole științifice, articole de știri (inclusiv prezentări de opinii și interviuri), acte legislative, decizii judecătorești, statistici, etc.

Întrebându-ne “Ce fel de cunoaștere putem și dorim să producem?”, am realizat că cea mai simplă cale ar fi să rămânem în toposul unei singure ontologii. Simplitatea a fost abandonată, însă, în încercarea de a furniza o interpretare cât mai completă a evenimentelor analizate. Astfel, în timp ce ne-am cataloga ca fiind *analitici*, mizând deseori pe *generalizare logică* în detrimentul încercării de a fi riguroși empiric și considerând că fenomenologia limitează cunoașterea și, totodată, că lumea înconjurătoare este dependentă de mental, am mixat diferite tipuri de viziuni

asupra lumii, specifice arealului relațiilor internaționale. Părți de *teorie a discursului* se combină cu interpretările date de *realism*, *liberalism* sau *marxism*, spre a ne potența încercarea de a răspunde la întrebarea centrală a cercetării, și anume „În ce măsură a influențat Africa de Sud actorii politici ai statului Zimbabwe ce participă la procesele specifice ale democratizării?”. *Ipoteza* inițială, pe care sperăm că am demonstrat-o este că *Africa de Sud a contribuit în mod decisiv la aceste procese ale democratizării*, prin folosirea unor instrumente specifice. Palierele influenței au fost investigate, ajungându-se la concluzia că impactul este unul nuanțat și că acțiunile Africii de Sud nu au fost pur democratizatoare, cum credeam inițial.

2. Prezentarea celor două state

În această parte a lucrării am furnizat câteva date generale despre statele analizate, spre a putea înțelege particularitățile ce vor fi detaliate în următoarele capitole.

Astfel, Africa de Sud este o națiune situată în sudul extrem al Africii, ce ocupă locul 25 după suprafață și 24 după populație, la nivel global, cu o economie puternică și trei capitale, fiecare deserving una dintre puterile statului. Începând cu 1652, teritoriul pe care se întinde astăzi Africa de Sud a fost implicat într-un proces de colonizare, stârnit de olandezi (numiți ulterior buri). Buri au purtat războaie sporadice cu triburile endemice, iar mai târziu cu Imperiul Britanic, în fața căruia au sucombat în 1902. În 1910, Africa de Sud a primit o nouă constituție, prin litere căreia diviziunea pe criterii rasiale a fost formalizată, iar negrii au fost considerați cetățeni de mâna a doua: fiind forțați să se mute în anumite zone și deposedați de dreptul la vot. Timp de peste opt decenii, sub o formă sau alta, discriminarea pe bază de rasă a continuat în Africa de Sud, fiind promovată de o serie de partide, chiar după obținerea independenței față de britanici. Apartheid, ca doctrină a separării a apărut la sfârșitul anilor 1940, continuând până când F.W. de Klerk devine președinte în 1989 și începe să negocieze tranziția. Ca urmare a unui cumul de presiuni interne și externe, Africa de Sud renunță la apartheid, în favoarea unei democrații bazate pe regula majorității, formalizată în textul noii constituții. Ca urmare, în 1994 Congresul Național African (ANC), partid politic interzis timp de trei decade câștigă alegerile și Nelson Mandela preia postul de președinte. În perioada studiată, ANC a reușit, alături de o serie de aliați să rămână principala forță politică în Africa de Sud, furnizând o serie de guverne despre care vom discuta în ceea ce urmează.

Zimbabwe are o istorie similară cu cea a Africii de Sud. Coloniștii britanici reușesc să pătrundă pe teritoriul statului Zimbabwe de astăzi, denumindu-l Rhodesia (ulterior Rhodesia de Sud) și transformându-l în colonie autogovernantă, după înfrângerea multiplelor revolte ale triburilor endemice. Britanicii strămută mii de africani, folosindu-le pământurile în scopuri comerciale, similar cu practicile din Africa de Sud. De asemenea, în mod similar cu Africa de Sud, Zimbabwe a fost un stat bifurcat pe baza pigmentării pielii, în care două rase luptau într-o competiție neechilibrată pentru putere, ce putea da perpetuu doar același câștigător: omul alb. Negrii au fost cetățeni de mâna a doua, forțați să trăiască în sărăcie, fără drept de vot (în practică), fără acces la educație sau oportunități de avansare pe scara socială. În încercarea de a controla populația, Rhodesia de Sud este alipită altor state, pentru a forma Federația Central Africană, dar

ulterior rămâne entitate de sine stătătoare, perpetuând practici segregacioniste, chiar și după forțarea independenței unilaterale (nerecunoscute internațional) față de Marea Britanie. Ca urmare a practicilor discriminatorii, apar două mișcări de eliberare națională (ZANU și ZAPU) ce poartă un război de gherilă cu guvernul statului rhodesian. Regimul represiv este înlăturat ca rezultat al unui șir de presiuni interne și externe, iar în 1980 Zimbabwe devine stat independent recunoscut de către comunitatea internațională, avându-l pe Robert Mugabe ca prim ministru. În plin proces de extindere a democrației pentru a include și populația majoritară, Mugabe luptă pentru putere, reușind să unească fostele mișcări pentru eliberare sub cupola unei entități unice: ZANU-PF. Accederea lui Mugabe la putere a fost marcată de un autoexil al unei părți a populației albe, de frica unor repercusiuni. În 1987 constituția statului Zimbabwe suferă modificări, pentru a-l acomoda pe Mugabe în postul de președinte cu putere executivă. ZANU-PF câștigă toate alegerile de după 1990, în ciuda unui cor de critici ce au contestat atât moralitatea, cât și legalitatea diverselor scrutine.

În acest capitol, am conceput și integrat o parte distinctă, din dorința de a explica procesele de democratizare și tranziție din perspectiva teoriei discursului (TD). Am observat că în Africa de Sud, începând cu anii 1990, putem observa grupuri separate, coagulate în jurul unor interese comune, fiecare scufundat într-un discurs propriu, în încercarea de a defini și sculpta realitățile politice și sociale ale statului. Același lucru se poate observa și în cazul statului Zimbabwe, cu peste o decadă înainte. Discursurile centrate pe separare – ca reminiscențe ale erei coloniale au fost reșapate pentru a putea fi aplicate în post-colonialism. Ele se opun unui val de discursuri anti-separatiste. Rând pe rând am argumentat, folosind principii dezvoltate de către teoreticienii TD, că practicile politice au loc pe un *fundal discursiv* și că întreaga cultură post-apartheid este o suma a diferitelor manifestări a culturii politice a Vestului, prin preluare de *semnificați*. *Punctele nodale* (semnificați la rândul lor) au capacitatea de a structura un discurs, dar pe măsură ce acestea (devenind nereprezentative pentru realitate) sunt înlocuite, discursul se transformă, transformând și realitatea. Treptat, punctul nodal central “*separare/apartheid*” a fost înlocuit de “*democrație*”, în jurul celui din urmă structurându-se alți semnificați, precum *egalitate*, *reconciliere* sau *pace*. Discursul emancipator a putut să se reproducă și să devină dominant, prin capacitatea sa de a crea *identități convenabile* pentru populația majoritară din cele două state. Există o serie incomensurabilă de discursuri ce se luptă pentru supremație. Un discurs ce oferă o reprezentare credibilă a mediului social și în mod simultan își arată capacitatea de a controla atât intelectul, cât și emoționalul unei părți suficiente a populației, devine hegemon. *Discursurile hegemonice* se bazează în genere pe (supra)*simplificare*, ce duce la o totalitate ideologică. Fiecare grup studiat, de la Partidul Național (NP) din Africa de Sud, la Frontul Rhodesian al lui Ian Smith, a avut o serie de narațiuni distincte, pe teme distincte, punctul central imuabil fiind separarea pe bază criterii rasiale. Acest nod central nu a putut fi atacat până o serie de discursuri promovate de către Vest nu s-a infiltrat în cele două state, perioadă urmată de o migrație a persoanelor dintr-un tărâm discursiv în altul. Presiunea cumulată a unui discurs extern, a grupurilor interne de presiune și a migrației moderaților a solidificat o contra-narațiune. Puterea apartheidului rezidă în faptul că regimul a fost promovat printr-o serie de canale, de la acte oficiale, la discuțiile din media sau cele informale (de pe stradă, din grupuri restrânse, etc.). S-a construit astfel un antagonism artificial prin stigmatizare; o discrepanță fundamentală. Culoarea pielii a fost plasată pe cel mai înalt pilon al discursului, fiind mai importantă și decât umanitatea. Prin simplificare, societățile în cauză, deși

nuanțate și complexe, au fost reprezentate ca o structură duală, marcată de o sursă unică de tensiune. În timp ce fiecare individ are o serie de identități, pe care le folosește în funcție de specificul unor situații sociale, prin *simplificare* un singur subiect politic capătă un rol central și identitatea referitoare la respectiva problemă e pusă sub lupă. În funcție de reacția individului la respectiva problemă, identitatea pe care o îmbracă devine una generală, astfel putându-se face separația în tabere distincte și poziționarea ca atare în sfera politicului. Astfel rasa, deși e un construct social în sine, a devenit fractura ireparabilă dintre părți. Rasa nu este un element discursiv neutru, conceptul reproducând în mod automat un întreg context, specific stereotipiilor legate de negri – totodată sugerând că e imposibil să schimbi structura ancorată în biologic, ce nu lasă loc negocierii. Dislocarea discursului dominant se poate face prin *transformare* sau prin *înlocuire*. În primul caz, un discurs oponent reușește să fragmenteze discursul dominant, însă nu să-l distrugă: anumite elemente sunt înlocuite și discursul dominant devine un produs hibrid, creând o realitate corespunzătoare. Discursul apartheidului este astfel unul moderat în comparație cu cele premergătoare lui, însă nu putem discuta despre o înlocuire totală. În cazul înlocuirii, punctele nodale centrale sunt alienate în sfera discursivă, mutate înspre periferie, iar locul lor este luat de semnificații externe. Trecerea de la discursurile coloniale la cele post-coloniale denotă transformare discursivă – o oarecare rearanjare a termenilor centrali în interiorul narațiunii - în timp ce discursul axat pe regula majorității este o înlocuire a celor anterioare. Am argumentat, de asemenea că *subiecții* (cetățenii în ansamblu) sunt *scindați* din punct de vedere identitar, iar în timp ce o identitate totală este de neatins, individul se află într-o căutare continuă a unei identități plene, raliindu-se unui discurs ce pare să o poată oferi. Cetățenii negri ai celor două state au fost multă vreme scindați între două discursuri oponente: cel liberal, prin care se vedeau egali cu populația albă și cel al separării, prin care erau inferiori grupării anterior menționate. Ei au ales să îmbrățișeze discursul ce oferea o identitate convenabilă – o gratificare instantanee.

3. Cadrul teoretic

În partea de teorie am explorat conceptele de democratizare și consolidare, analizând transformările pe care conceptul de democrație le-a suferit și argumentând că, pe parcursul istoriei multe state s-au văzut drept democrații (de la antici, la SUA în secolul XIX și la statele Europei Centrale și de Est în socialism), chiar în lipsa unor elemente de bază, ce le făcea incongruente cu accepțiunea modernă despre ce înseamnă un spațiu democratic. Consolidarea democratică a fost definită ca un proces democratizator în sine; astfel am folosit conceptul, în mod interschimbabil cu cel de democratizare.

De asemenea, am argumentat că pentru a fi perceput ca democrație (consolidată), un sistem trebuie să demonstreze o serie lungă de caracteristici, dintre care am selectat: *dreptul de a vota și de a lua decizii* (adesea prin delegare), *libertățile individuale*, *drepturile omului* (liberă exprimare, acces la informație, proprietate personală, dreptul la asociere), *statul de drept* (egalitatea în fața legii), un *sistem juridic independent*, ce echilibrează și este echilibrat de celelalte puteri și prezența unei *societăți civile* active. Pornind de la opera lui Ralf Dahrendorf, am argumentat că o democrație constituțională, la modul generic, se poate construi în trei stagii: crearea de *instituții democratice*, stabilirea unei *economii de piață* funcționale și dezvoltarea *societății civile*. Bineînțeles procesele

de tranziție sunt specifice fiecărui stat, iar în timp ce unii preferă în primul stadiu să prioritizeze crearea de mecanisme pentru separația puterilor, alții mizează pe reducerea corupției, excluderea elitelor fostului regim, etc. În cea de-a doua fază, elitele economice ale vechiului regim sunt îndepărtate, se stabilesc proceduri anti-monopol sau au loc privatizări. Etapa finală, cea mai extinsă ca durată vine ca rezultat direct al schimbărilor din sferele politică și economică. Se vizează insuflarea unor noi valori la nivelul populației, ce va construi treptat rețele în afară aparatului de stat, prin care să poată influența ulterior factorul politic și opera în domeniile neglijate de către actorii politici.

În continuare ne-am axat pe condiționalitate, ca metodă prin care statele pot influența alte state. Am discutat despre puterea hard și cea soft, despre coerciție și persuasiune ca metode de asigurare a conformării și despre formele în care apar și se aplică toate aceste concepte. Prin metode coercitive (“sticks and carrots”) un stat fie recompensează, fie pedepsește un alt stat al cărei acțiuni ori preferințe se schimbă într-un anume fel. Diplomația coercitivă poate întări efortul persuasiunii. Prin metode persuasive, statele sunt convinse să-și modifice părerile, fără amenințări sau promisiuni de ordin material. Ambele metode pot fi folosite în mod solitar, sau cu ajutorul altor actori: state, entități private sau organizații supranationale. Un scurt studiu de caz demonstrează cum persuasiunea a fost folosită de către Australia în criza Timorului de Est și cum țara a reușit să fie percepută ca mediator regional.

O parte a lucrării detaliază aspectele diplomației, ca practică ce definește ansamblul negocierilor dintre reprezentanții statelor, în vederea realizării unor obiective de politică externă. Importanța organizațiilor internaționale a fost prezentată, prin capacitatea lor de a structura interacțiuni multilaterale și de a conduce la consens și, implicit, la un echilibru de putere. Conferințele internaționale și summiturile au fost, de asemenea prezentate succint, ele oferind mecanisme esențiale ce încurajează interacțiunile și înțelegerea dintre state.

Într-o parte separată este prezentată diplomația economică, împreună cu actorii care participă la această activitate. Precizăm că actorii: entități proprii ale aparatului de stat, societate civilă și sector privat au fost prezentați succint în această parte, însă modurile lor de operare nu se limitează la aspecte ce țin de latura economică, activitățile putând fi extrapolate la întregul areal al diplomației.

Astfel Ministerul Afacerilor Externe (MAE) operează, alături de alte entități în crearea de politici externe, dar și în aplicarea acestora. Deși autoritatea MAE a fost slăbită, după includerea altor ministere și agenții în chestiuni de politică externă, reprezentanții acesteia rămân însărcinați cu aplicarea de sancțiuni, sau organizarea întâlnirilor între oficiali de rang înalt. Șefii de stat sau de guvern se implică în diplomație, fie prin canale birocratice, fie în afara lor, prin linii scurte (apeluri telefonice sau videoconferințe). Această formă de diplomație personală a devenit din ce în ce mai folosită pentru stabilirea sau extinderea bunelor relații dintre state.

Organizațiile non-guvernamentale (ONG), în ansamblul lor, au devenit actori importanți procesul de creare a politicii externe, îndeosebi prin extinderea unor rețele naționale și internaționale. Prin campanii, proteste și activități de lobby, ONGurile reușesc să influențeze instituțiile însărcinate cu crearea de politici publice, dar și guvernele și organizațiile internaționale.

Din actori pur operaționali, ONGurile au adăugat o nouă dimensiune rolului propriu, pledând pentru anumite cauze.

Sectorul privat (tratat monolitic) este o altă entitate ce influențează diplomația, datorită faptului că părțile sale componente sunt direct vizate de către politica externă a statului; prin urmare este în interesul lor să se implice în crearea și aplicarea de politici economice. Participarea sectorului privat la diplomația economică a statului are loc atât pe canale oficiale, cât și pe canale secundare, în cazul firmelor multinaționale, ce și-au dezvoltat funcții diplomatice proprii.

4. Diplomația tăcută

Capitolul referitor la diplomația tăcută (quiet diplomacy) face trecerea de la teoretic la contextual. Sintagma de ‘diplomație tăcută’ apare în timpul președinției lui Mandela, pentru a aborda lideri politici incomozi, departe de lumina reflectoarelor, deseori în întâlniri secrete sau prin canale diplomatice secundare. În încercarea de poziționa Africa de Sud ca hegemon regional, Mandela a mizat pe unilateralism, în contactul său cu dictatura nigeriană de la mijlocul anilor 1990, stârnind criticile partenerilor regionali. Izolarea și încercarea de a negocia prin vizite directe cu Abacha n-a dat rezultatele scontate, alimentând o serie întreagă de critici. Izolarea lui Mandela și abordările diferite ale situației din Lesotho din 1998 și a celei din RDC au multiplicat criticile. Relația personală a lui Mandela cu Robert Mugabe a parcurs o serie de stagii distincte, de la o prietenie marcată de admirație recunoscută public ajungându-se la tensiuni. Contrar unei experiențe similare de viață, Mandela a mizat pe mitigația conflictului dintre forțele sociale din Africa de Sud și din regiune, în timp ce Mugabe a rămas tributar gândirii de revoluționar chiar după obținerea puterii. Ca atare, cel din urmă a luptat pentru menținerea într-un loc central atât în politica națională, cât și în cea regională.

Thabo Mbeki preia președinția, împărtășindu-și viziunea unei Africi unite, cu Africa de Sud ca actor principal. Ideea unei ‘Renașteri Africane’ era bazată pe rezolvarea conflictelor și pe încercarea de crea un regim al pieței deschise și liberului schimb, dar și un model al bunei guvernări, bazată pe drepturi și libertăți fundamentale. Africa de Sud a recunoscut relativ rapid că instabilitatea în regiune poate avea repercusiuni dramatice asupra propriei siguranțe și asupra atingerii idealurilor anterior menționate, dar cu toate acestea a rămas parțial oarbă la problemele din Zimbabwe, plasându-se în sfera unei diplomații tăcute. Avantajul major al acestui parcurs diplomatic rezidă în faptul că eșecul negocierilor poate rămâne un secret. În timp ce Mandela a urmărit re poziționarea Africii de Sud ca lider în regiune și actor important la nivel global și rezolvarea conflictelor majore din imediata vecinătate a statului, Mbeki dorea crearea unui unități între statele din sudul Africii și o accentuată integrare economică. Prin urmare, guvernul Mbeki a recurs la o formă de pragmatism politic, considerând că interesul național este o forță propagatoare a politicii externe mai importantă decât promovarea democrației și a drepturilor omului. Renașterea Africană a fost, de asemenea, centrată pe respectarea suveranității statelor.

Cele trei puncte pentru care guvernul Mugabe era atacat de critici erau: restituirea forțată fermelor comerciale, criza economică și opresiunea direcționată către opoziție. În primul rând, acțiunile Africii de Sud trebuie interpretate prin prisma faptului că Mbeki, împreună cu Congresul

Național African (ANC) au avut timp să se aclimatizeze cu Mugabe și au realizat că prin confruntare directă aveau mai mult de pierdut și ar fi sacrificat interesele propriei națiuni. În același timp, folosirea de sancțiuni (sticks) ar fi adus după sine riscuri economice, Zimbabwe fiind un partener comercial important, pe teritoriul căruia își desfășurau activitatea multe firme din Africa de Sud. În adaos, se risca o criză a refugiaților la granițele proprii. În al doilea rând, și în materie de redistribuire a pământului agricol, Africa de Sud avea același deziderat ca și Zimbabwe: împrumutarea populației majoritare, însă se dorea aplicarea unor principii bazate pe voluntariat. În Zimbabwe, fondurile pentru achiziționarea pământului fuseseră retrase de către instituțiile și partenerii donatori. În al treilea rând, există unele legături de sânge între ANC și ZANU-PF, ca foste mișcări de eliberare reșapate în partide politice. Chiar dacă doctrinar sau prin acțiunile întreprinse (înainte și după introducerea regulii majorității) formațiunile amintite demonstrează diferențe, scopul principal al fiecăreia este supraviețuirea pe scena politică și consolidarea puterii. ANC a preluat puterea printr-o înțelegere cu guvernul minoritar și a menținut puterea folosind naționalismul ca forță unificatoare, creând o constituție inclusivă pe care o apăra și aplică. În cazul statului Zimbabwe, guvernarea majoritară a fost impusă din exterior, ca atare și constituția democratică ce o mimează pe cea a Africii de Sud, în timp ce abundă în principii democratice, nu are fondul necesar înțelegerii totale a respectivelor principii.

5. Societatea civilă: părți interesate și beneficiari ai democrației

În capitolul referitor la societatea civilă, am observat cum aceste grupuri au fost foarte active în ambele state, în pofida unui progres limitat în ceea ce privește consolidarea democratică din Zimbabwe. Am amintit succint felul în care societatea civilă din Zimbabwe s-a transformat, datorită interacțiunii cu mișcările de eliberare, cu guvernul ZANU-PF și cu donatorii externi, renunțând la sau preluând roluri.

Grupurile societății civile din Africa de Sud au interacționat cu entitățile similare din Zimbabwe, fie în mod direct, fie sub tutela ONGurilor internaționale: protestând față de acțiunile guvernului din Harare și făcând lobby pe lângă guvernul Africii de Sud, pentru a-i determina pe aceștia din urmă să adopte o poziție mai tranșantă față de vecinul problematic. Societatea civilă din Zimbabwe a fost inclusă în textul lucrării datorită faptului că unii dintre reprezentanții săi au pus o presiune democratizatoare pe propriul guvern, atât în mod direct, cât și indirect, ca rezultat a unei realizări proprii sau ca urmare a unei insistențe externe (a donatorilor).

Grupurile religioase ne-au furnizat informații esențiale în cercetare. Acestea sunt omniprezente în societatea din Zimbabwe și au reușit să conteste situația de fapt, în momente în care alți actori abandonaseră astfel de obiective și aleseseră să se ralieze unor politici oficiale – fie dintr-o frică de potențiale repercusiuni, fie din pricina legăturilor puternice cu guvernul, căruia i-au rămas tributari. Grupurile profesionale și-au îmbrățișat rolul avocațial, au reușit să implice grupările lor umbrelă în problemele naționale din Zimbabwe, au contestat pozițiile și politicile guvernamentale în mod direct și au acționat ca și constataori pentru observatorii internaționali și entitățile supranaționale. Consiliul Bisericii din Zimbabwe (ZCC) a îmbrăcat mantia politicii prin crearea, alături de alți parteneri, a Adunării Constituționale Naționale (NCA), care a sprijinit

în primă instanță principalul partid de opoziție - Mișcarea pentru Schimbare Democratică (MDC). NCA a devenit ulterior partid de opoziție de sine stătător. De asemenea, ZCC a luptat cu succes în cadrul unui referendum prin care se dorea crearea unor legi tiranice, marcând astfel, prima înfrângere politică notabilă a lui Robert Mugabe. Grupurile profesionale din Africa de Sud au apelat în repetate rânduri la guvernul propriu, urmărind să-i convingă pe membrii executivului să pună presiune pe partenerii lor din Zimbabwe în vederea respectării libertăților cetățenești și a drepturilor omului.

Studiind sindicatele, am observat cum Congresul Sindicatelor din Africa de Sud (COSATU), cea mai mare entitate de acest fel a fost un sprijin real pentru politicile create de guvernul lui Mandela, în special a celor direcționate către statele din vecinătate. COSATU au fost cooptați de către ANC în guvern și încurajați să participe la formularea de politici. Pe timpul lui Mbeki, capacitatea COSATU de a formula politici de stat a fost drastic limitată, ca atare sindicaliștii au refuzat să sprijine acțiunile legate de Zimbabwe, considerate prea permissive. În anumite momente, rămânând uneori în consens cu puterea politică din Pretoria, sindicatele au adus în discuție subiecte pe care Mbeki – blocat într-o tăcere autoindusă- nu le putea propune națiunii proprii sau partenerilor. COSATU a devenit un adversar atât de inconfortabil pentru Mugabe, încât în 2004, în timpul unei misiuni de constatare/adunare de date ce urma să includă întâlniri cu ZCTU (grupare sindicală echivalentă din Zimbabwe), echipa a fost reținută și expulzată din țara vecină. Ulterior, federația sindicală din Africa de Sud a pichetat ambasada statului Zimbabwe din Pretoria, dar și granița cu Zimbabwe în multiple rânduri, acuzând fie încălcări de drepturi ale muncitorilor, fie încălcări generalizate ale drepturilor omului de către guvernul din Harare.

În timp ce am ales să alocăm subcapitole separate pentru grupurile profesionale și COSATU, alți membri ai societății civile au fost analizați, oferindu-ne detalii despre cum pot fi conectați cu urmărirea democratizării în Zimbabwe. Un exemplu notabil de activism îl reprezintă acțiunea concertată a unei serii de ONGuri Sud Africane pe propriul teritoriu, ce a rezultat într-o aplicare a sancțiunilor internaționale față de Zimbabwe.

6. Diplomația economică

Din perspectiva economiei, am observat că guvernul Mandela a urmat o politică mercantilistă, în detrimentul țării vecine, dar la care s-a renunțat ulterior, în contextul crizei economice din Zimbabwe (rezultat al cheltuielilor nesustenabile, alocării discreționare de fonduri și managementului defectuos). În timp ce o sumedenie de probleme economice măcinau Zimbabwe, am argumentat că Africa de Sud a încercat să stabilizeze situația, oferind împrumuturi și încurajând și alte entități să procedeze la fel. Considerăm că efortul autorităților din Pretoria a fost depus în speranța că Mugabe poate stabiliza situația țării sale, potoli valul de critici și, ulterior să se întoarcă pe o traiectorie democratizatoare; comportamentul partidului de guvernare nefiind, istoric vorbind, unul autocratic. Africa de Sud se vedea pusă, la începutul noului mileniu în situația delicată de a încerca: să păstreze încrederea investitorilor în regiune, să oprească sângerarea economiei din Zimbabwe și să păstreze bune relații atât cu actorii externi, ce doreau o democratizare pe repede-înainte, cât și cu Mugabe. Limitând presiunea aplicată, Africa de Sud a

mizat pe faptul că populația statului vecin va fi ferită de lupta regimului pentru păstrarea puterii, asigurându-se concomitent că valul de imigranți de la granițele proprii nu va deveni de necontrolat. Prin mânuirea diplomației economice în acest fel, unele firme din Africa de Sud au profitat de prețurile marginale practicate de cei din Zimbabwe. De asemenea, dacă guvernul din Pretoria ar fi impus sancțiuni suplimentare și-ar fi lezat interesul propriu, dat fiind faptul că investitorii externi și-ar fi pierdut încrederea în regiune. În adaos, în timp ce presiunea externă ar fi putut destabiliza regimul ZANU-PF, un vid de putere s-ar fi putut crea, iar MDC nu era un partid suficient de prietenos față de ANC pentru a asigura că voința Africii de Sud va fi respectată în domenii vitale. Totodată, susținând ascensiunea opoziției, Africa de Sud și-ar fi putut pierde pârgurile/avantajele pe care le obținuse în timp.

În timp ce guvernul Africii de Sud nu a fost singura parte interesată de modul în care politicile externe de ordin economic sunt create și aplicate, de multe ori acesta a acționat în mod unilateral, cu o oarecare opacitate. Sectorul de afaceri al Africii de Sud dorea să pună presiune democratizatoare pe autoritățile din Zimbabwe, din nevoia de a opera pe o piață predictibilă și stabilă. Cercetarea noastră demonstrează, însă, că Mbeki folosea reprezentanții sectorului privat mai mult pentru validarea/aprobarea politicilor deja formulate de către guvern, decât pentru procesul de formulare în sine. Nu putem argumenta că modul în care Africa de sud și-a folosit pârgurile diplomației economice, în special sub conducerea lui Mbeki, cu scopul de a la o întărire a democrației în Zimbabwe, dar considerăm că acțiunile au împiedicat o deteriorare a situației și regresul proceselor democratice. S-a ales o direcție, din două majore posibile, în ciuda unei preferințe (intern și extern) exprimate pentru cealaltă, o direcție ce putea fi controlată și care oferea premisele unor rezultate pozitive pe termen lung.

7. Organizațiile guvernamentale internaționale

În acest capitol, ne-am îndreptat atenția către unele organizații internaționale, urmărind în prima instanță abordarea Africii de Sud cu privire la Zimbabwe în interiorul Commonwealth. Africa de Sud i-a acordat vecinului său sprijin, în ciuda criticilor venite din sfera internațională (dar în concordanță cu sentimentele altor lideri de state africane). Ca urmare a unor presupuse încălcări ale drepturilor omului, a unui management dezastruos de resurse și a acuzațiilor de fraudare a alegerilor, Zimbabwe a fost suspendată din Commonwealth, ca pe urmă să se retragă voluntar. În timp ce sprijinul pentru procese democratice ghida afacerile externe ale Africii de Sud, africanismul și anti-imperialismul (coordonate distincte ale aceleiași viziuni în materie de politică externă) erau tratate prioritar adesea. Africa de Sud, prin vocea lui Mbeki, a argumentat constant că Zimbabwe poate fi adusă cu mult mai ușor pe un făgaș democratic din interiorul Commonwealth decât prin izolare forțată și alungare. În adaos, discursul lui Mugabe împotriva politicilor nordului, ce reușea să-l sensibilizeze pe Mbeki, a fost secondat de o narație prin care principiile democrației erau relativizate și considerate arbitrare. Am interpretat sprijinul neîncetat al Africii de Sud pentru Zimbabwe în interiorul Commonwealth ca pe un gest de bunăvoință, dat fiind faptul că Mbeki curta guvernul din Harare pentru NEPAD.

Posibil cel mai palpabil mod prin care Africa de Sud a ajutat la plantarea semințelor consolidării democratice în Zimbabwe îl constituie medierea susținută de către SADC. Mbeki a devenit mediator al unor negocieri dificile, purtate între puterea politică din Harare și opoziție, iar medierea a dus la organizarea unor alegeri armonizate, bazate pe consens. Medierea a rezultat într-o detensionare a situației și la o reducere notabilă a violenței înainte de alegerile din 2008 din Zimbabwe. În urma procesului de votare, a fost nevoie de un tur suplimentar de scrutin, Africa de Sud intervenind din nou, pentru a intermedia un pact de împărțire a puterii. Convingerea taberelor oponente de a constitui un guvern de unitate națională este probabil cea mai notabilă realizare a Africii de Sud referitoare la stabilizarea situației din țara vecină și la împiedicarea involuției stării democrației pe acest teritoriu. Guvernul rezultat a fost perpetuu măcinat de coliziunea partidelor componente MDC și ZANU-PF, în încercarea acestora de a acumula putere politică. Jacob Zuma l-a înlocuit pe Mbeki la președinția Africii de Sud și, implicit, în procesul de mediere, eliminând latura transnațională (dată de prezența SADC) a arbitrajului.

Una dintre cele mai surprinzătoare mijloace coercitive aplicate de către Africa de Sud statului Zimbabwe a fost rezultatul unei decizii a sistemului juridic din prima țară menționată și nu a executivului, cum ne-am putea imagina. Într-un caz juridic (Mike Campbell (Pvt) Ltd v Zimbabwe) disputat întâi la nivelul unui tribunal regional (Tribunalul SADC), curțile din Africii de Sud s-au implicat, decizând să-i acorde reclamantului (ce fusese deposedat de pământ) despăgubiri, folosind proprietățile statului Zimbabwe ce fuseseră confiscate pe teritoriul Africii de Sud.

8. Concluzii

Concluzionăm, argumentând că în timp ce Africa de Sud a fost scindată între două țeluri distincte: încurajarea Zimbabwe să-și continue parcursul democratic și promovarea propriilor obiective de politică externă. Când aceste două deziderate intrau în conflict, interesul pentru cel din urmă prima. În alte circumstanțe, observăm cum rețeaua de actori politici a Africii de Sud a avut un rol important fie în procesul de consolidare democratică din Zimbabwe, fie în stabilizarea climatului din țara anterior amintită și în protejarea cetățenilor acesteia de izbucniri autocratice. În timp ce împărtășim opinia majorității autorilor, ce consideră că Zimbabwe nu este încă o democrație consolidată, considerăm că Africa de Sud s-a implicat în procesul de democratizare, având un impact pozitiv în ansamblu, deși nu copleșitor și uneori insuficient pentru a convinge unii critici.

9. Post Scriptum

Partea de final a lucrării se constituie într-o apreciere succintă a contextului actual, pe care am decis să nu o includem în capitolele anterioare (limitările temporale fiind stabilite). Date fiind evenimentele petrecute în timp ce lucrării de față i se aduceau ultimele îmbunătățiri – cel mai notabil fiind retragerea lui Robert Mugabe de la șefia statului, după aproape patru decenii - am

decis să analizăm sintetic motivele și impactul acțiunii în sine asupra viitorului democrației din Zimbabwe.